

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ—ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1931

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α, ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",—ΠΕΣΜΑΤΖΟΓΛΟΥ, 8^Α
ΑΘΗΝΑΙ

ΕΥΔΠΠΕ Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ἀπό συγγραφείς πού είχαν πάθος μεγάλο τήν ἀνάλυση, καί πολύ νωπές. Ἔτσι, ἡ πληροφορία αὐτή ἔχει ἀξία προπάντων γιά κείνον πού τήν δίνει. Εἶναι μιὰ πολύτιμη ἐξακριβωτὴ πού σώζει ἀπὸ μεγάλες παραπλανήσεις.

Ὁ κ. Σ. εἶναι, βέβαια, ἓνας σκεπτόμενος ἄνθρωπος. Ἡ σκέψη του ὁμῶς δὲν δημιουργεῖ ἀπόμα. Δουλεύει, μοχθεῖ, ἔχει τὴν τόλμη νὰ κἀνὴ πηδῆματα, πού δὲν θὰ τ' ἀποφάσιζε ὁ διανοούμενος πού δὲν εἶναι πεινηθισμένος σὲ ἀκροβασίες κ' ἐννοεῖ γὰ περατῆση σὲ ὄμαλό πάντα ἔδαφος. Δὲν μένει ποτὲ ἀργή. Μένει ὁμῶς πολὺ λίγες φορές ἐλεύθερη ἀπὸ τὴν ἐπίδραση ἔργων, στὴν ἀτμοσφαῖρα τῶν ὁποίων σχηματίστηκε καὶ συγκειδητοποίησε μερικὰ ἀπὸ τὰ πράγματα ἐκεῖνα πού γίνονται βάθος ἀμετακίνητο τοῦ πνευματικοῦ μας κόσμου. Καί στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς προσπάθειάς της ἀκολουθεῖ ἓνα δρόμο πού τὸν ἀνοίξαν ἄλλοι. Δὲν ἀρνῶμαι, φυσικά, τὴν ἀνάγκη τῶν ἐπιδράσεων. Καί ξέρω πολὺ καλά ὅτι εἶναι λίγοι ἐκείνοι πού κατάφεραν νὰ μὴν περπατήσουν, τοῦλάχιστον στὰ πρῶτα τους βήματα, σὲ δρόμους στοὺς ὁποίους ἦταν καθαρὰ χαραγμένα τὰ κέλματα ἄλλων. Ὅποιος ὁμῶς δὲν ἔφερε μακρύτερα τὸ δρόμο πού βρῆκε ἀνοικτὸ καί τὸν ἀκολούθησε, δὲν στάθηκε ποτὲ δημιουργός.

Ὅπωςδήποτε, οἱ ἐπιδράσεις πού διακρίνονται εἰς σελίδες τῶν «Τετραδίων τοῦ Παύλου Φωτεινοῦ» μοροεῖ νὰ πῆ κανεὶς ὅτι ἦταν εὐεργετικές γιὰ τὸ νέο πού ψάχνει νὰ βρῆ τὸν ἑαυτό του. Ἐφεραν τὴ σκέψη του σὲ πλατύτερους ὀρίζοντες, τὴν ἔκαναν δύσπισση ἀλλὰ καί ἀνήσυχη, τὴν εἰσέτασαν γιὰ πνευματικές ἐργασίες πού βγαίνουν ἀπὸ τὴν ἀναζήτηση, πού εἶναι ἐν' ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα γνωρίσματα κάθε καλοῦ λογοτεχνήματος. Ἐπειτα, ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Σ. δὲν λείπει ἐντελῶς καί ὁ προσωπικὸς στοχασμός. Εἶναι σπάνιος, ἀλήθεια, ἀλλὰ πάντι ἀξιόλογος. Καί, τὸ σπουδαιότερο, ἐκφράζεται μὲ τραῦκο πραγματικὰ πολιτισμένο. Ὁ κ. Σ. μολονότι καλλιεργεῖ ἓνα εἶδος ἐπάνω στὸ ὅποιο ἔχουν κοπιήσει πολὺ λίγο οἱ δημοτικιστές, δίνει σελίδες χωρὶς γλωσσικὲς βαρβαρότητες, ἀκυριολεξίες ἢ ἄλλες φραστικὲς ἀνωμαλίες. Εἶναι προσεκτικὸς στὸ διάλεγμα τῶν λέξεων καί τεχνίτης στὴν κατασκευὴ τῆς φράσης. Κ' ἡ ικανότητά αὐτὴ ἀξίζει νὰ ὑπολογίζεται περισσότερο σ' ἓνα βιβλίον στὸ ὅποιο κυριαρχεῖ ἡ ἀόριστη καί συχνὰ μισοτελειωμένη σκέψη, πού τόσο δύσκολα βρῖσκει τὴ λογοτεχνικὴ τῆς διατύπωση.

Π. Χ.

Ε. Π. Παπανούτσου : «Περὶ Τέχνης». Ἀλεξάνδρεια, 1930.

Ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος σ' αὐτὴ τὴ στήλη κ. Πέτρος Χάρης ἔχει, νομίζω, ἄδικο, ὅταν παραπονιέται πὺς τελευταῖα πολλοὶ νέοι ἔπασαν στὴν κριτική, χωρὶς μάλιστα νὰ εἶναι οὔτε καταρτισμένοι, οὔτε κατάλληλοι. Βλέπω, ἀντίθετα, ὅχι μόνο ὅτι δὲν ἔχει καμμιά συνέχεια στὸν καιρὸ μας τὸ παράδειγμα τοῦ Πολυλά, ἔξαφνα, πού ἐστάθηκεν ὁ διδάσκαλος κ' ἔπειτα

ὁ μαθητὴς — κ' ὁ ἐξηγητὴς κ' ὁ ἀπολογητὴς κ' ὁ ἐκδότης — τοῦ Σολωμοῦ, ἀλλ' ὅτι καθένας ἀπὸ τοὺς νεωτέρους μας ἐπιθυμεῖ μόνο νὰ κριθῆ, καί ποτὲ νὰ διαβάσῃ καί νὰ κρίνῃ. Ἄς ἐξαιρέσωμε μόνο τίς «κριτικὲς» τῶν θεάτρων, πού γράφονται συνήθως ἀπὸ ἀρχαίους δημοσιογράφους καί γιὰ λόγους πολυποικίλους... Κατὰ τὰ λοιπὰ, δὲ βλέπω νὰ τελειῶνῃ διόλου ἢ ἐφεδρεία μερικῶν κριτικῶν σχετικὰ παλαιωτέρων, τῶν ὁποίων ἡ θητεία (ἐθελοντικὴ κ' ἐκείνη καί περιστατικὴ) παρατείνεται χωρὶς καμμιά ἐλπίδα τερματισμοῦ.

Δὲν εἶναι τὸ πρῶτο, οὔτε τὸ τελευταῖο ἐμπρακτο παράδειγμα πού δίνω, σχετικά, ἀπ' αὐτὴ τὴ στήλη. Ἐχω ἐνάμισυ χρόνον ἐμπρὸς μου τὸ παραπάνω βιβλίον, — τὸ πρῶτο στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα αἰσθητικὸ βιβλίον ἀπὸ Ἕλληνα γραμμένο, σὲ 250 σελίδες μεγάλου ὀγδόου σχήματος, στὴ δημοτικὴ, — καί πούθενά δὲν εἶδα νὰ γραφῆ κάτι!

Καί τὸ παράδειγμα τοῦ Πολυλά, πού ἀνάφερα παραπάνω, δὲ μοῦ ἤρθε, βλέπω, ἀκαίρως στὸ νοῦ. Ὁ χαρακτήρας τοῦ ἔργου τοῦ κ. Παπανούτσου, καί ἡ μεγαλύτερή του συγχρόνως ἀρετὴ, εἶναι τοῦτος: παρουσίαση τῶν ξένων θεωριῶν καί τῶν ἀρχῶν γιὰ τὴν Τέχνην ἐξήγησι, ἀνάλυσι κάποτε καί κατόκρισι ἓνας περιπαιχτός μετὰ ἀπὸ τίς αὐθεντικὲς αἰσθητικὲς πηγές, ὅπως εἶναι τοῦ Grosse, τοῦ Ράσκιν, τοῦ Γκυγιώ, τοῦ Ἀριστοτέλη, τοῦ Κάντ, τοῦ Φρόυντ, τοῦ Baudouin, τοῦ Ταίν, τοῦ Κρότσε, τοῦ Μάρξ, τοῦ Μπέργσον, τοῦ Κάντ, τοῦ Βάγνερ, τοῦ Οὐάιλντ, τοῦ Ἴψεν. Ὁ συγγραφεὺς, γνωστότατος Ἀλεξανδρινὸς ἐπιστήμων, καί πού τ' ὄνομά του εἶχε ἀκουσθῆ περίσσι γιὰ κάποιαν ἀνώτατη θέσιν τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, ἐδιάβασε τὰ ἔργα πού ἀναφέρει στὸ πρωτότυπο. Τὰ κατέχει. Τὰ συζητεῖ. Καί ἀπὸ τὸ βιβλίον του δὲ ντρέπεται κανεὶς νὰ πῆ ὅτι μαθαίνει πολλά, ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ὡς τὰ σύγχρονα. Πάμπολλες σελίδες εἶναι γεμάτες ἐνδιαφέρον, πού ἀληθινὰ δὲν προσκόπτει ποτέ: γιὰτὶ ἀσάφειες στὸν μέγαν αὐτὸν τόμον δὲν ὑπάρχουν, παρὰ σ' ἐλάχιστα μέρη (π. χ. στὴ θεωρία τοῦ Ταίν). Ἡ πρόθεσις τῆς ἀπλούστευσης, τῆς ἐκλαϊκίσεως θὰ ἔλεγε κανεὶς, πραγματοποιεῖται μέχρι τέλους τὴν ἀρχικὴν ἐπιθυμίαν τοῦ συγγραφέως. Ἀδιάφορο ἂν ἓνας ἄλλος θὰ προχωροῦσε ἀρτιώνοντας ἀκόμη περισσότερο τὸν πραγματικὸν χαρακτήρα τοῦ ἔργου, κ' ἐπιγράφοντας τὰ κεφάλαια ὡς ἐξῆς: «Ἡ ὀρθὴ μέθοδος στὴν ἐρευνα τῆς Τέχνης» (τοῦ κ. Π.), καί ὁ «Ernst Grosse» (δικό μου). Ἄλλο: «Ἡ Τέχνη ὡς ἔργο» (τοῦ κ. Π.) καί ὁ «Κάντ» (δικό μου). «Ἡ τέχνη ὡς προσπάθεια» (τοῦ κ. Π.) καί ὁ «Μαρξισμός» (δικό μου).

Δὲν θὰ περιμένε βέβαια κανεὶς στὴν Ἐκατόχρονη Ἑλλάδα ἓνα αἰσθητικὸ ἔργο συνθετικὸ, πρωτότυπο, κορυφαῖο, ἀνασυγκροτημένο ἀπ' ἀρχῆς ὡς τὸ τέλος σὲ σύλληψιν προσωπικὴν.

Ἄλλ' οὔτε τοῦτο σημαίνει πὺς ὁ κ. Π. στάθηκε ἀπλὸς μεταφραστὴς, τὸ πολὺ σχολιαστὴς, ἐπαίτης «ξένης τραπέζης». Ὁ συνεκτικὸς, δηλαδὴ ὁ προσωπικὸς, δεσμὸς πού διαρθρώνει

τὸ βιβλίο του, φαίνεται ἐν πρώτοις ἀπὸ τὴν ὀρισμένη του στάση ἀπέναντι στὶς πηγές του καὶ ἀπὸ τὴν ἐκλογή τους, ἀπὸ τὴν ἀποδοχὴ τῶν ὁμόγνωμων καὶ τὴν ἀπόρριψη τῶν ἀντιθέτων. Ὁ συγγραφεὺς εἶναι, μὲ μιὰ λέξη, *libre penseur*. Εἰδικώτερα, μ' ὅλες του τὶς ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ἀξία τῆς διαλεκτικῆς, (σ. 208) ἕνας διαλεκτικὸς ἀπο καθαρὰ ἀφηρημένα αἰτία. Εἶναι ἀνυπόταχτος. Μένει ὅμως πάντα ἰδεαλιστής, εἴτε καταδικάζοντας π. χ. ἀσυσζήτητα τὶς μετρικὲς μεθόδους τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας, εἴτε ἀγνωστὰς ἀπολύτως ὀνόματα σάν τοῦ Βουντ ή τοῦ Λαλό. Εἰδικώτερα, ὁ ἰδεαλισμὸς του εἶναι χειραφετημένος ἀπὸ κάθε θρησκοληψία ἢ μυστικισμό ὑπουλον: τὸ Πνεῦμα, — τὴν ἀφηρημένη συνισταμένη ὄλων τῶν ἀνθρώπινων τάσεων — τὸ θεωρεῖ ἀξιο καὶ ἀρκετὸ ν' ἀντικαταστήσῃ κάθε Τελικὴν ἀρχή (σ. 181). Στὶς λεπτομέρειες ἐπίσης, ὑπάρχουν συγκρίσεις καὶ συσχετίσεις ποὺ εἶναι, στὸ ἐπίπεδο τῆς κριτικῆς, δημιουργικῆς. Πρέπει νὰ σημειώσω ἰδίως τὴν πρόοδο ἐπέκεινα τοῦ Ἀριστοτελικοῦ ὄρου *μίμησις*, πρὸς τὸν ὄρο *μάθησις*, ποὺ εἶναι βέβαια πιὸ τελικότερη ἐξήγηση τοῦ αἰσθητικοῦ φαινομένου, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη τοῦλάχιστον, καὶ πολὺ ἐνδιαφέρουσα, δίχως ἄλλο, γιὰ τοὺς φιλολόγους μελετητές. Εὐσχεπῆς καὶ φρόνιμη, ἂν ὄχι ἐξ ἴσου πρωτότυπη, εἶναι καὶ ἡ κριτικὴ τῆς αἰσθητικῆς φιλοσοφίας τοῦ Μάρξ, γύρω στὴ λέξη «κατανόηση ἔργου τέχνης».

Ἄλλ' ὁ συγγραφεὺς μένει πάντα περισσότερο ποιητής. Εἴτε ἐπάνω στὴν πρωτότυπη ἐριθηνεία, ποὺ δίνει αὐτῶς, ὀρισμένων δημιουργικῶν καλλιτεχνημάτων, εἴτε σὲ ὀρισμένες σιγμές, ὅπου τὸ θέμα του ἐπιτρέπει τὴν ἐλευθερία (σ. 29 κ. ἑ., σ. 141, σ. 233 κ. ἑ.), ἡ ποιητικὴ του ἰδιότητα ποροσιάζεται σφοδρῆ. Πρέπει νὰ σχοληθῆται μ' ἐπιστήμονες, γιὰ νὰ συμβαδίζῃ καὶ νὰ συσκέπτεται καθὼς αὐτοί. Ὅταν ἀπομένῃ μόνος, χάνει ἐκεῖνο τὸ πνεῦμα, τὸ καρωμένο ἀπὸ ἐπιστημονικὴ φιλολογία καὶ μεθοδικότητα. — Ἀκόμη περισσότερο, παρουσιάζει καὶ ἐλλείψεις κάποτε οὐσιαστικῆς. Ἔτσι, στὸ α' κεφάλαιο. ὅπου σὲ εἴκοσι πέντε σελίδες ἐξετάζεται τὸ «ἂν ἔχουν Τέχνη οἱ πρωτόγονοι λαοί», λείπει ὁ προκαταβολικὸς ὀρισμὸς τῆς Τέχνης, ποὺ γίνεται μόνον στὸ β' κεφ. Ἀλλὰ βέβαια, δὲν ὑπάρχει αἰσθητήριο χωρὶς τὸ φορέα του: οὔτε *spleen* χωρὶς τὸν *raté* καὶ τὸν *décadent*, οὔτε *évasion* χωρὶς τὸν *biasé*, οὔτε *sexe appeal* χωρὶς τὸν *dandy*, οὔτε *art pure* χωρὶς τὸν *est hété*. Ἔτσι, τὸ κεφ. α' μποροῦσε νὰ περιορισθῇ στὴν ἐκ νέου πιστοποίηση ἑνὸς καὶ «ἀδιαφοροποιήτου» αἰσθήματος τῶν πρωτογόνων, τοῦ *θησκευτικοῦ* κι' ἀπ' αὐτό, τὸ πρωτογενές, πῶς βγήκαν ἀργότερα, σάν συνάλληλα, καὶ ἡ (αἰσθητικὴ) Τέχνη καὶ ἡ (αἰσθητικὴ) Φιλοσοφία, καὶ ἡ (αἰσθητικὴ) Ἐπιστήμη («*La Science pour la Science*» — ὁ Πουανκαρέ, θαρρῶ, τὸ εἶπε) — Ἐπίσης, στὸ κεφ. ζ', προκειμένου γιὰ τὰ ὄνειρα, πῶς λησμονεῖται ὅτι τὸ ὄνειρο δὲν εἶναι μόνον λύτρωση (Φρόυντ), ἀλλὰ συχνά καὶ θλίψη καὶ δάκρυα, κ' ἐφιάλτης, καὶ ὑπνοβασία; Τέ-

λος, στὸ τελευταῖο κεφάλαιο, «Πέραν τῆς Τέχνης», σημειῶνω μιὰν ἀπώτερην ἀντίφασιν πρὸς τὸ γενικὸ πνεῦμα τῆς *σχετικότητας*, ποὺ διαπνέει τὴ σκέψη τοῦ κ. Π. ὄχι μόνον ἀσυνείδητα, ἀλλὰ καὶ ρητὰ (σ. 207). «Πέραν» αὐτῆς τῆς σχετικότητος ποὺ ὁ ἴδιος τὴν ἔθεσε, πῶς ἔμπορεῖ ποτὲ νὰ βγῆ ὁ συγγραφεὺς; Τοῦ ἀπομένει μόνον ἡ ρητορεία.

Ἀλλὰ καὶ ἡ συζήτηση τῶν γνωμῶν τῶν μεγάλων αἰσθητικῶν δὲν νομίζω ὅτι γίνεται πάντα μὲ εὐρὴν ἐπιστημονικὸν τρόπο. Κάποτε, — ὅπως προκειμένου περὶ Croce — δὲν εἶναι ἀπολύτως καλόπιστη· ἄλλοτε βυζαντινίζει, δηλαδὴ σχεδὸν ταυτολογεῖ μὲ τοὺς ἀντιθέτους· κι' ἄλλοτε πάλι ἡ λογίκευση γίνεται, πῶς νὰ τὸ πῆ κανεὶς: μικρόχαρη καὶ δίχως κατάληξη: οἱ ἀλήθειαις τῆς βγαίνουν εἴτε ἀπὸ τὸ «ἐνδεχομένως ὑπάρχειν», εἴτε ἀπὸ τὸ «ἀναγκαίως ὑπάρχειν». Ἀλλὰ τῆς Ἀλήθειας, — αὐτῆς τῆς σχετικῆς ἀλήθειας («Ἡ Ἰδέα ἀπέθανε, ζήτω ἡ Ἰδέα», ὅπως ὁ ἴδιος λέγει) ἔστω, — ἡ ἐπιβλητικὴ μορφή εἶναι κάτι τρίτο, τὸ «ὑπάρχειν» — ἢ τὸ «ἀποκαλύπτειν». Εἶναι κάτι τὸ *de facto* καὶ ὄχι τὸ *de jure*. Τὸ γεγονός.

Ἡ γλῶσσα εἶναι ἀπλή. Ἡ προσπάθεια γιὰ τὴν ἀπλοῦστευση, γιὰ τὴ «στερεοσκοπικὴ» μετάδοση τῶν ἐννοιῶν (ἢ λέξη τοῦ κ. Π.), τ' ὀλιγώτερο, συγ<ινητικὴ. Κόπος συχνά περιττός στὴν ὑπερβολικότητά του — γιὰτὶ ἡ ἄμνηση ἐκ μέρους τοῦ γνώστη τῶν θεμάτων δίνει ἀπ' ἀρχῆς τὴ σωστὴ καὶ σχεδὸν ἐνδιάθετη βίαση γιὰ τὴ συνέχειαν. Τῆς δημοτικῆς ἢ χρήσης, ἀντὶ νὰ βοηθήσῃ, ἔδωσε ἕνα στοιχεῖο περισσότερου κόπου στὸ συγγραφέα (ἀλλὰ γιὰτὶ *διαπήδησις*; *διαπίδνυσις* εἶναι τὸ σωστό). Ἡ στίξις ὅμως εἶναι ὄχι βέβαια σφαλερῆ, ἀλλ' ἐπικίνδυνα ἀμελημένη. Συχνά τὴν προλαβαίνει τὸ ρευστὸ γλωσσικὸ αἰσθημα. Καὶ τὸ ὑφος θὰ ἔμποροῦσε νὰ γίνῃ περιεκτικώτερο, δίχως μεγάλη προσπάθεια. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀπλῆς συνομιλίας, ποὺ ἐπρέσβευε ὁ Ψυχάρης, καταδικάσθηκε, στὴν Ἀθήνα τοῦλάχιστον, σχεδὸν ὁμόφωνα.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι τὸ βιβλίο τοῦ κ. Παπανούτσου εἶναι ἕνα βιβλίο ὀφέλιμο, κι' ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη πολὺ σπουδαῖο. Ἐνα βιβλίο διδακτικὸ. Τὸ «Ἐγχειρίδιον Αἰσθητικῆς» ποὺ συνέπεσε νὰ μεταφράσῃ τελευταῖα ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Croce ὁ κ. Οἰκονομίδης, ἢ «Αἰσθητικὴ» τοῦ Λαλό, ποὺ μετέφρασε πρόπερσον ὁ κ. Παπαλεξάνδρου, εἶναι ἐπίσης βιβλία ἀπαραίτητα γιὰ τοὺς νέους ποὺ διαβάζουν. Τὰ δευτέρω εἶναι ὄμορφα καὶ σαφεῖς μεταφράσεις. Τὸ πρῶτο εἶναι ἀσφαλῶς κάτι πολὺ περισσότερο. «Τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι»... Τ. Α.

Ἑλλης Β. Δασκαλάκη: «Σκληροὶ ἀγῶνες γιὰ μικρὴ ζωὴ».

Ἄν ἔχουν δίκιο ὅσοι ἀπαιτοῦν ἀπὸ κάθε λογοτέχνημα νὰ κλείνῃ στὶς σελίδες του ἕναν κόσμον ὁλόκληρον, οἱ «Σκληροὶ ἀγῶνες γιὰ μικρὴ ζωὴ» τῆς κ. Ἑλλης Β. Δασκαλάκη εἶναι βιβλίο ἀξιολογώτατο. Γιατὶ τὰ διηγήματα ποὺ τὸ ἀποτελοῦν, μολονότι ἀνεξάρτητα τὸ ἕν' ἀπὸ